

HAUENSUOLEN HAKKAUSTEN ESIHISTORIAA JA REINHOLD HAUSEN

il 4.4.2026

Riimukivet Skandinaviassa

Ruotsista, Norjasta ja Tanskasta on löydetty noin 6 000 pääasiassa kiveen tehtyä **riimukirjoitusta**. Riimuja kirjoitettiin myös puupalasiin, koruihin ja astioihin, jopa miekkojen teriin. Ne ajoittuvat pääosin 700 -1000-luvuille eli viikinkikaudelle ja rauta-ajalle. Riimuissa oli sekä tekstiä että kuvia. Kivet olivat pääasiassa muistokiviä kuolleelle sukulaiselle. Voidaan siksi väittää, että näissä maissa oli vahva perinne kirjoittaa viestejä kiveen tai kallioon. Riimukirjoitusta harrastettiin vielä 1500-luvulla, mm. katolinen piispa Olaus Magnus julkaisi riimuaakkosia.

Suomesta on löydetty vain 3 riimukirjoitusta, joista yksi on Hiittisissä. Hangon Hauensuoelta ei ole löydetty riimukirjoitusta. Syynä on se, että Hauensuolen satama syntyi vasta 1500-luvun alussa, jolloin sinne tehtiin hakkauksia jo latalalaisilla kirjaimilla. Ne eivät liittyneet kuolleisiin, vaan niillä kerrottiin muille matkaajille, että *"minä olin täällä."* Viikinkien satamana toimi Hangossa Kappelisataman lahti, ei Hauensuoli. Kappelisataman alueelta ei ole löytynyt kalliohakkauksia.

Hillersjön riimukivi Mellaröarnissa Ruotsissa.

Hauensuolen puumerkit (nimikirjaimet) muistuttavat joskus muodoltaan riimukirjoituksen kirjainmerkkejä, joten tältä osin on näillä hakkauksilla yhteys riimuihin.

Hauensuolen hakkaukset esiintyvät kirjallisuudessa ensimmäisen kerran **vuonna 1550**. Silloin julkaisi **Olaus Magnus** (1490-1557) Roomassa kirjan ”Pohjoisten kansojen kulttuurihistoria” latinaksi nimellä ”Historia de gentibus septentrionalibus”. Kirjassa on 815 sivua. Olaus Magnus jäi uskonpuhdistuksen jälkeen katolisuuden kannattajaksi ja eli siksi eräänlaisessa maanpaossa Uppsalan piispana. Hän asui lähes kymmenen vuotta Danzigissa ja oli aiemmin tehnyt retkiä mm. Tornionjokilaaksoon, joten hänellä oli paljon tietoa pohjolan oloista.

Hänen merkittävin teoksensa on kartta, jota kutsutaan nimellä Carta Marina. Se kuvaa sekä Euroopan pohjoisosan maantiedettä että sen historiaa. Kartan tekoon meni 12 vuotta ja se julkaistiin Venetsiassa 1539 yhdeksänä erillisenä lehtenä. Hankoniemi esiintyy kartassa saarena nimeltään Hange.

Tässä Carta Marinan osasuurenoksessa näkyy Hange saarena keskellä karttaa. Alareunassa ovat Saarenmaa (Osilia) ja Hiidenmaa. Hangen länsipuolella ovat Aboa (Turku) ja Korpo'n (Korppoo) saari sekä Alandia (Ahvenenmaa).

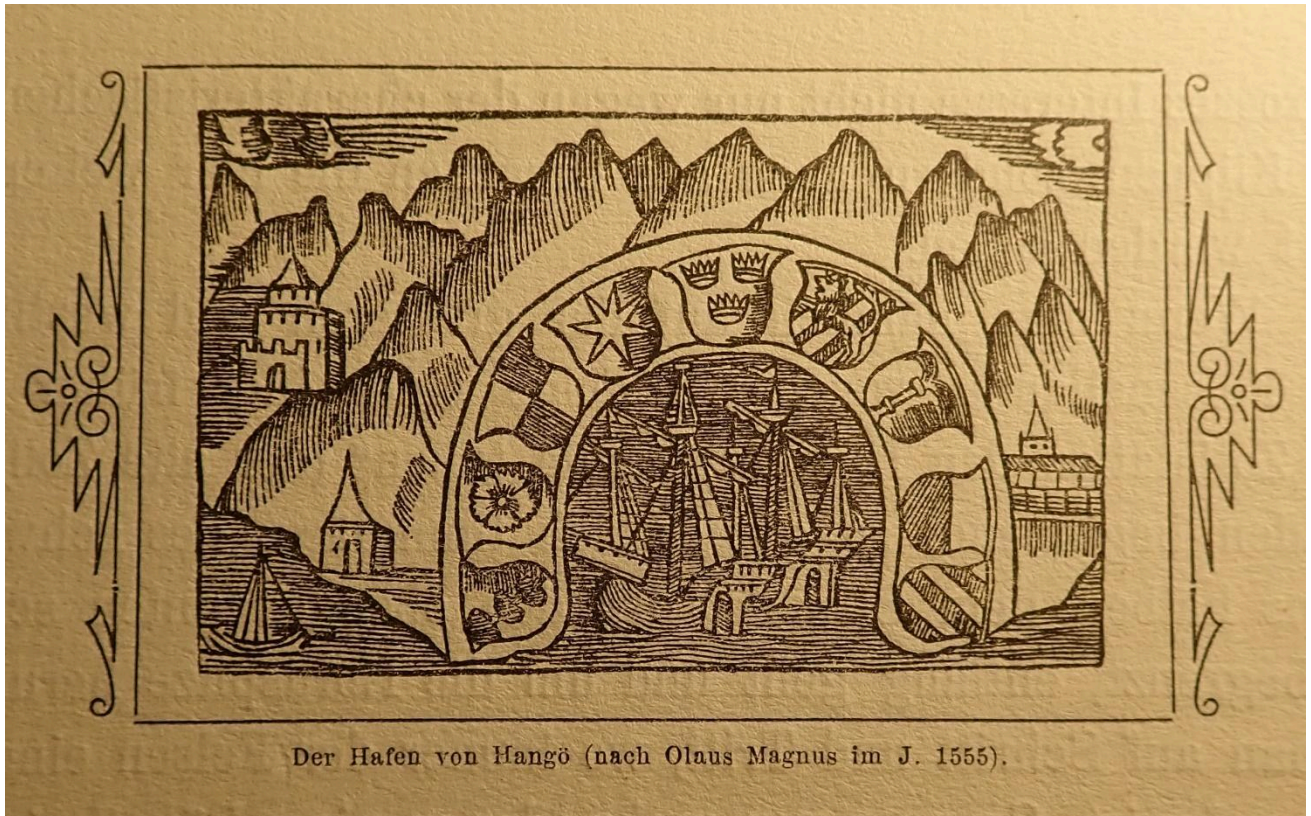
Olaus Magnuksen kirjassa, kappaleessa 25, kuvailee hän Hangon satamaa, missä hän ei tiettävästi koskaan käynyt, seuraavasti:

"Siellä on suurenmoinen satama, niin kaunis ja turvallinen, että sellaista ei löydy miltään pohjoiselta mereltä, ehkä ei mistään valtamerestäkään."

Reinhold Hausen kirjassaan "Die Wappen und Namenzeichnungen auf Felsen bei Hangö Tulludde", (1902), kommentoi tuota Olaus Magnuksen tekstiä ja vinjettikuvaa seuraavasti:

"Hänen eloisa mielikuvituksensa ilmenee naivistisessa puuleikkauksessa, jolla hän on koristanut tämän luvun. Ei tarvitse erityisesti mainita, että

siinä heijastuvat sukujen Sture, Roos, Tott, Gyllenstjerna, Vasa, Natt och Dag ja Läma vaakunat sekä niiden yläpuolella maakuntien Svea ja Göta vaakunat, jotka eivät suinkaan ole peräisin Hangon kalliosta. Sitä ei Olaus Magnus suinkaan väitä. Hänen tarkoituksenaan näyttää olleen vain antaa joitakin esimerkkejä sen aikaisen ruotsalaisen korkeaaatelin vaakunoiden luonteesta ja samalla osoittaa, että Pohjolassa heraldiikan taide ei ole tuntematonta.”

Olaus Magnuksen kirjan luvun 25 vinjetti Hangon satamasta.

Vinjetin vaakunoista vain Tott’ien vaakuna edelleen löytyy saaren kalliosta, joten kuvan todistusvoima on aika heikko. Hangossa oli kappeli (vasen alakulma?) nykyisen Kappelisataman alueella. Linnat voivat olla Raaseporin linna tai Kuusiston piispanlinna tai taitelijan mielikuvituksen tuloksia.

Seuraava kirjallinen maininta Hauensuolesta ja hakkauksista **ilmestyi sata vuotta myöhemmin**. Tekijänä oli Turun yliopiston oppinut professori Mikael Wexionius. Hänet tunnetaan myös aatelisnimellä Gyldenstolpe. Hän julkaisi **vuonna 1650** kokoelman kuvauksia nimeltä ”Sveciae et Aboae”, missä hän kertoo, että Hangossa on

”merkittävä satama, vahvasti linnoitettu ja huomionarvoinen, koska sieltä on löydettävissä kuninkaiden ja korkean aatelin vaakunoita kallioon kaiverrettuina.”

Hangossa ei tuohon aikaan ollut erityisiä linnakkeita, jotka rakennettiin vasta 150 vuoden päästä, joten hän ei luultavasti itse ollut nähnyt hakkauksia, vaan oli kuullut niistä. Oletettavasti hän tulkitsi Olaus Magnuksen vinjetin todelliseksi kuvaksi linnoineen.

Mikael Wexionius 1650, jolloin hänet promovoitiin oikeustieteen tohtoriksi ensimmäisenä Suomessa ja samalla aateloitiin.

Ensimmäinen kirjattu käynti saarella oli taas sadan vuoden päästä eli vuonna 1750, jolloin **Ruotsin sotakollegion kirjuri S. L. Gahm** vieraili saarella. Hän julkaisi matkakertomuksensa 22. marraskuuta 1750 aikakauslehdessä *”Lärda Tidningar”*. Hänen kertomuksensa ei ole Hangolle niin auvoinen ja superlatiiveille rakentuva, kuin mitä nuo kaksi edeltäjää kirjoittivat.

Gahmin artikkeli on Hausenin kirjan saksankielisestä versiosta käännettynä seuraavanlainen:

”Toukokuun 6 päivä 1750 saavuin Hankoniemen kärkeen, joka oli minulle yleisesti tuttu. Tänne vangitsi minut loppumaton vastatuuli kolmen viikon ajaksi, minkä ajan käytin hyväkseni tutkimalla ympäristön olosuhteita.

Herra Tuneld, ruotsalainen maantieteilijä, [1709-1788, julkaisi vuonna 1741 kirjan ”Inledning til geographien öfver Sverige”. Todennäköisesti tässä tietosankirjamuodossa tehdyssä julkisussa oli vain tämä lyhyt maininta Hangosta. il] kertoo, että:

”Hankoniemen kärki on hyvä satamapaikka”.

Minä en voisi kuvitella kurjempaa paikkaa edes viholliselleni. Kaikki, jotka ajattelevat Hankoniemen kärkeä, mainitsevat vaakunat ja puumerkit, jotka on kaiverrettu tänne kallioihin. Haluan lyhyesti esitellä vaakunoita, jotka koristavat kovia avokallioita:

Kerran näin *kolme Schwerterniä*, toisen, jonka yläpuolella luki *Herman Toll*; yhdessä luki *yksi Scheere*, oli nimi *Cajanus Meijer* ja vuosiluku 1641;

Kreivillinen *Brahen* vaakuna kotkansiivillä pienemmässä kilvessä isomman sisällä ja suurilla latinalaisilla kirjaimilla yläpuolella: *Per Brahe*; Ruotsin kolmen kruunun vaakuna, missä kruunut muodostavat kolmion, kuten Moran kivet (Ruotsin Upplannissa, missä uudelle valitulle kuninkaalle osoitettiin kunniaa), jotka olivat ulkonäöstään päätellen melko vanhoja.

Moran kivet ja valittu kuningas Olaus Magnuksen kirjassa latinaksi nimellä ”Historia de gentibus septentrionalibus”.

Sjöbladin vaakuna oli myös kaiverrettu tänne; *Soopin* vaakuna vuosiluvulla 1581; *Oxenstjernan* ja *Bjelken* kypärällä yhdistettynä; kypärän päällä lähellä sarvia on 1588, kypärän pitkällä sivulla *Gustaf Gabrielsson* ja *Barbro Bjelke*, ja heti molempien vaakunoiden alla *Gabriel Oxenstjerna* 1605. Aika lähellä näitä oli C. v. *Tiesenhausen* ja kaikkein alimpana 1584; *Kloot'sin* ja *Flemingin* yhtyneet vaakunat; sivulla vuosiluku 1620 *Henr. Flemmingin* ja *Ebba Klootin* vaakunan alla; *Carl Bonden* täydellinen vaakuna 1605; *Torsten Stålhandsken* täydellinen vaakuna, jonka alla 1622. Kaksi *Staken* vaakunaa on nähtävillä, pienemmässä päällekirjoituksena *Bror Stake* 1578, isommassa on nimi *Stake*, mutta etunimestä ei saa selvää. Vuosiluku on kuitenkin 1589.

Possen vaakuna oli kaiverrettu täydellisesti ja päällekirjoitettu *Posse*. *Horn'in* vaakuna oli kiinni toisessa vaakunassa, joka oli puoliksi näkymätön. *Hornin* vaakunan yläpuolella oli selkeästi kirjoitettu *K.H. Beide*. Nämä vaakunat olivat vuodelta 1660.

Peter Ridderin vaakuna oli kahdella ankkurilla ja vuosiluvulla 1658. *Johan Rose*, jolla oli leijona kilvessä ja kypärässä, oli vuodelta 1617. Kaksi pienempää *Hornin* vaakunaa oli sen vieressä, edellä mainitusta kuitenkin hieman etäällä. Suurimman vaakunan yläpuolella seisoi: *Gustav ...son Horn* ja vuosiluku 1623. Pienemmän päällekirjoitus oli *A.H.* ja sen alla 1623. Nämä *Hornien* vaakunat ovat kalliokuilussa ja seinämässä.

Sitten löysin huipulta, jossa oli *Brahen* vaakuna, vielä yhden *Hornin* vaakunan, joka näytti vanhemmalta kuin muut *Hornit*. Siellä oli myös vaakuna, jossa oli kaksi avainta. *Trollin* vaakuna oli myös kaiverrettu aivan samanlaisena kuin se oli taulussa Wexjön tuomiokirkossa ennen sen paloa, joten vaakuna liittyy tähän sukuun.

Alue tai itse kallio oli vaakunoiden peitossa, mutta **iän ja sammaleen tummentama**, että pian olisi pitänyt tarttua silmälaseihin. Nuo vaakunat, jotka tässä mainitsin, **sijaitsivat useimmiten rannan lähellä, missä vesi pitää kalliopinnan puhtaana eikä sammal kykene asettumaan hakkausten päälle, mikä on muualla saaren kallioilla nähtävissä.**

Kaikkien muiden hakkausten joukosta jäi mieleeni, että eräessä paikassa oli hakattu nimi ja päivämäärä 6 marraskuuta 1632 eli juuri se päivä, jolloin vertaansa vailla oleva Ruotsin kuningas Kustaa Adolf menehtyi. –

Pienet apinoivat aina isompiaan; niin ovat maanviljelijät ja muutkin hakanneet kallioihin nimiään ja puumerkkejään.”

Voidaan kuitenkin todeta, että **R.L. Gahm oli ensimmäinen, joka tutki Hauensuolen hakkauksia ja julkaisi niistä artikkelin tieteellisessä lehdessä.** Hausen löysi myöhemmin joitakin epäselvyyksiä Gahmin johtopäätöksissä, mutta se ei alenna Gahmin suorituksen arvoa. On myös ymmärrettävää, että olosuhteet Hauensuolella eivät olleet toukokuun alussa erityisen mukavia ja kolmen viikon odottelu tuulen kääntymisestä sopivaksi oli turhauttavaa. Onneksi hän osasi käyttää tuon ajan saaren tutkimiseen. Oletettavasti hän dokumentoi joitakin hakkauksia, jotka katosivat vuoden 1884 saarella olleen halkovaraston tulipalossa. Se lisää hänen työnsä arvoa.

Gahmin mainitsemista hakkauksista ainakin 7 on kadonnut, koska Boström ei niitä mainitse kirjassaan vuodelta 1968. Seuraavat Gahmin ”näkemät” aatelisnimet puuttuvat Boströmin luettelosta: Schwerter, Toll, Scheere, Mejer, Kloot, Brahe ja Troll.

Koska Gahmin mukaan Brahen vaakuna oli suuri, voisi olettaa, että se oli palaneen halkovaraston alla. Boström olettaa Possen vaakunan olleen samalla alueella, koska hän (s.116) viittaa sen säilyneeseen nurkkaan juuri tuon tuhoalueen reunassa.

Boström ei mainitse Gahmia lähdeluettelossaan, vaikka hän siteeraa usein tuota artikkelia tai sen versiota, joka oli Hausenin kirjassa.

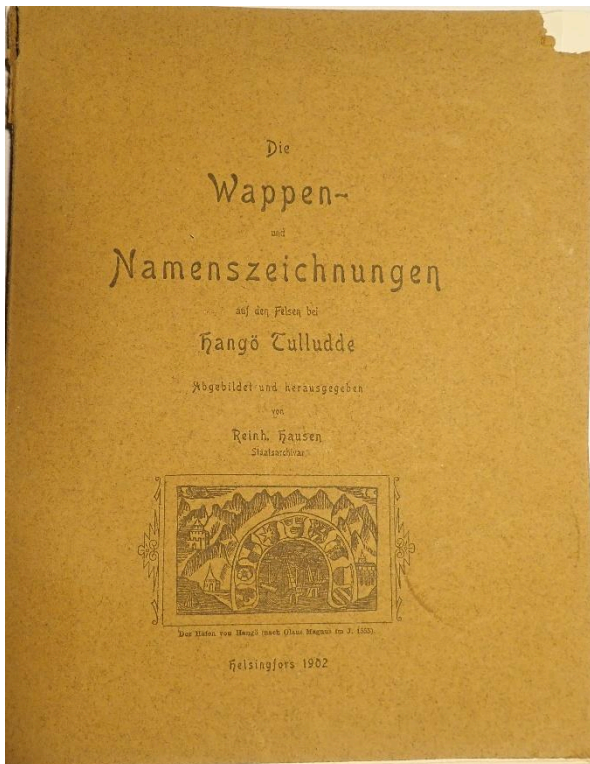
Helsingfors Morgonblad kirjoitti: ”Keväällä **1858** piirsi tohtori K. A. Bomansson jäljelle jääneistä [viittaus tulipaloon 1854] kalliohakkauksista kuvia, joita ei kuitenkaan julkaistu. – Apteekkari G. Nilssonin ilmoituksen mukaan joitakin kalliohakkauksia, jopa aatelisvaakunoita, löytyy sekä Gustafsvärnin että Gustaf Adolfin linnoituksilta.”
Gahmin julkaisusta oli kulunut sata vuotta.

Vuoden 1901 Hangötidning kirjoitti 3.9.: otsikolla ”Kalliohakkauksista Vanhalla Tullisaarella” (Hällristningarna å Gamla Tullandet) seuraavaa:

”Muinaismuistoyhdistyksen toimeksiannosta on tri Hj. Appelgren loppukesästä piirtänyt kuvia kalliohakkauksista, joita on luodoilla Tulliniemen eteläpuolella. Töitä ei kuitenkaan saatu valmiiksi tänä kesänä, joten niitä jatketaan tulevan vuoden aikana.”

Appelgrenin osalta ei löydy muita mainintoja kalliohakkauksista. Voisi olettaa, että hänen työnsä liittyi jollakin tavalla Bomanssonin ja Hausenin samanaikaiseen työhän saarella.

Hauensuoli jäi Gahmin jälkeen melkein **150 vuoden ajaksi unholaan**, kunnes valtionarkiston hoitaja/johtaja **Reinhold Hausen** julkaisi jo edellä mainitun teoksensa **vuonna 1902**. Hausen käytti useita kesälomiaan tutkiessaan saaren hakkauksia sekä piirtäessään niistä kuvia. Hänen edeltäjänsä valtionarkiston johdossa oli **Karl Bomansson (1827-1906)**, joka aloitti hakkausten piirtämisen ja selvittämisen ja osallistui hakkausten tutkimuksiin Hausenin kanssa. Tosin Hausen ei häntä mainitse kirjassaan. Gahm ja Bomansson ovat molemmat hieman unohdettuja hakkausten tutkijoita.

Hausenin löytämä vanhin vuosiluku oli 1505. Hän myös vahvisti halkovaraston alla olleiden hakkausten katoamisen kuumuuden takia. Hausen identifioi kaikkiaan 230 hakkausta. Hän jakoi alueen 14 ryhmään ja julkaisi näistä kaikista piirroskuvan teksteineen. Hän myös julkaisi tekstejä tai niiden osia, vaikka ne olivat osin tuhoutuneet. Varsinaisen Vanhan Tullisaaren alueella olivat lohkot 1-12 ja viereisellä Kobbenilla lohkot 13-14.

Hausen käytti vuonna 1912 tärkeän puheenvuoron hakkausten hoidosta:

/Lähde: Toma Karlsonin julkaisema artikkeli Hangö tidningenissä kirjassa "Hangö 1910-1919", s. 95, /

Reinhold Hausenin vastine HBL:ssä 10.2.1912: (tiivistelmä il)

"Hällristingarna vid Hangö Tulludde.

Kapteeni E. Häggs on HBL:n torstain numerossa tehnyt ehdotuksen Tulliniemen kalliohakkausten aukihakkamisesta (upphuggandet), jotta ajan hammas ei niitä silottaisi. Tähän valtionarkiston johtaja R. Hausen on HBL:n eilisessä numerossa vastannut seuraavaa:

Hausen viittaa siihen, että hän on 10 vuotta aiemmin paikan päällä työskennellyt hakkausten kanssa ja jopa julkaissut niistä pienen kirjasen.

Hausen toteaa, että eräät hakkaukset aamu- ja iltavalossa ovat lähes näkymättömiä. Hausenin mukaan ne ovat olleet sellaisia alusta asti. Heikosti näkyvät ovat hänen mielestään vähemmän mielenkiintoisia – tekijöinä kouluttamattomat laivurit ja muut sellaiset – kun taas merkittävät [=merkittävien, il] kuvat ovat pääosin syvempiä.

Hän viittaa tuhatvuotisiin Skandinaavisiin kivikautisiin hakkauksiin ja toteaa: Hangon graniitti ei rapaudu!

Siitä, että hakkaukset ajan kuluessa sään vaikutuksesta katoaisivat, ei tarvitse olla huolissaan. Jääkauden kestäneet kalliot kestävät edelleen.

Aukihakkaamista (urien syventämistä) ei edes taitavin kivenhakkaaja voisi tyydyttävästi tehdä, koska hänellä ei voi olla heraldista- ja sukutietoa.

Vaikka sellainen ”restaurointi” onnistuisi, saisimme tulokseksi jotain aivan uutta alkuperäisen sijaan, joka on syntynyt kivenhakkaajan kädestä aikoja sitten. Ei, antaa tämän Pohjolassa ainutlaatuisen kiveen hakatun kronikan olla korjaamatta. Pysyköön se sellaisena kuin se on.”

Hausenin eräät kommentit eivät ole kestäneet aikaa. Hakkausten merkitystä ei punnita enää aatelistarvolla tai hakkausuran syvyydellä. Eikä Hangon graniitti ole ikuista eli sekin rapautuu ja murtuu. Hakkausurien syventämisen ”tuomitseminen” on edelleen erittäin relevantti huomio.

Hausenin työtä jatkoi 60 vuoden tauon jälkeen **1960 luvulla hankolainen rehtori Birger Boström** (1899-1994). Hän yhdessä Hangon museon ja koululaisten kanssa kartoitti hakkauksia, pesi niistä kasvillisuutta (sammalta, jäkälää ja leviä) ja tutki hakkausten historiaa. Hänen kirjansa ”*Hankoniemi vanhoja satamia ja kivipiirroksia*” (1968) on laajin julkaistu tutkimus näistä kalliohakkauksista. Boström on dokumentoinut noin **340** hakkausta Vanhalla Tullisaarella ja Kobbenilla.

Saarelle on tehty kolme uutta ”virallista” hakkausta 1900-luvulla (Ruotsalaiset meriupseerit (1938), Suomen leijona/Kekkonen (1967) ja Rannikkotyöstö (1975). Oletettavasti tukikohta-ajalta 1940 on saarella yksi venäläinen hakkaus. Lisäksi on

muutamia turistien tekemiä uusia hakkauksia. Saarella saattaa olla sammalten ja katajien alla vanhoja tuntemattomia hakkauksia.

Hoitotyöt tehtiin 1960-luvulta aina 1990-luvun loppuun silloisen museolaitoksen ohjeiden mukaan. Kasvustoa poistettiin mm. lipeäpesulla, suolahapolla ja harjauksella. Hakkausuria maalattiin mustalla ja punaisella väriseoksella. Tähän otettiin mallia naapurimaiden riimukivien käsittelystä. Riimukivet ovat edelleen Ruotsissa ja Norjassa merkittäviä matkailukohteita ja siellä edelleen maalataan hakkauksia, tosin rajoitetusti.

Hauensuolen alueesta tuli 1960-luvun lopulla Hangon merkittävin ja kuuluisin turistikohde ja 1967 siitä tuli virallinen muinaisjäänös. Museovirasto päätti vuonna 1997, että hakkausten maalaus ja muu hoito lopetetaan.

Noin 30 vuotta kului ilman, että hakkausten hoitotoimia tehtiin saarella. Maalausten ansiosta hakkaukset näkyivät aluksi hyvin, mutta maalien irrottua ne peittyivät kasvuston alle.

2000-luvulla uusittiin laituria ja asennettiin opastuskylttejä, mutta hakkauksiin ei kajottu.

Vuonna 2019 Hangon museon ystävät ry käynnisti projektin nk. opastettavien hakkausten puhdistamiseksi. Testien jälkeen yhdistys sai muinaismuiston adoptiosopimuksen mukaisesti eräiden hakkausten puhdistusluvan kesällä 2024. Tekniikaksi valittiin etanolipuhdistus ja kohteeksi noin 40 opastusreitien hakkausta. Hakkausten tunnistamista, paikantamista, merkkausta kivillä sekä tarkkuus-GPS mittauksia on tehty osana tätä työtä. Oletusten mukaan saari olisi kesällä 2026 taas valmis yleisölle.

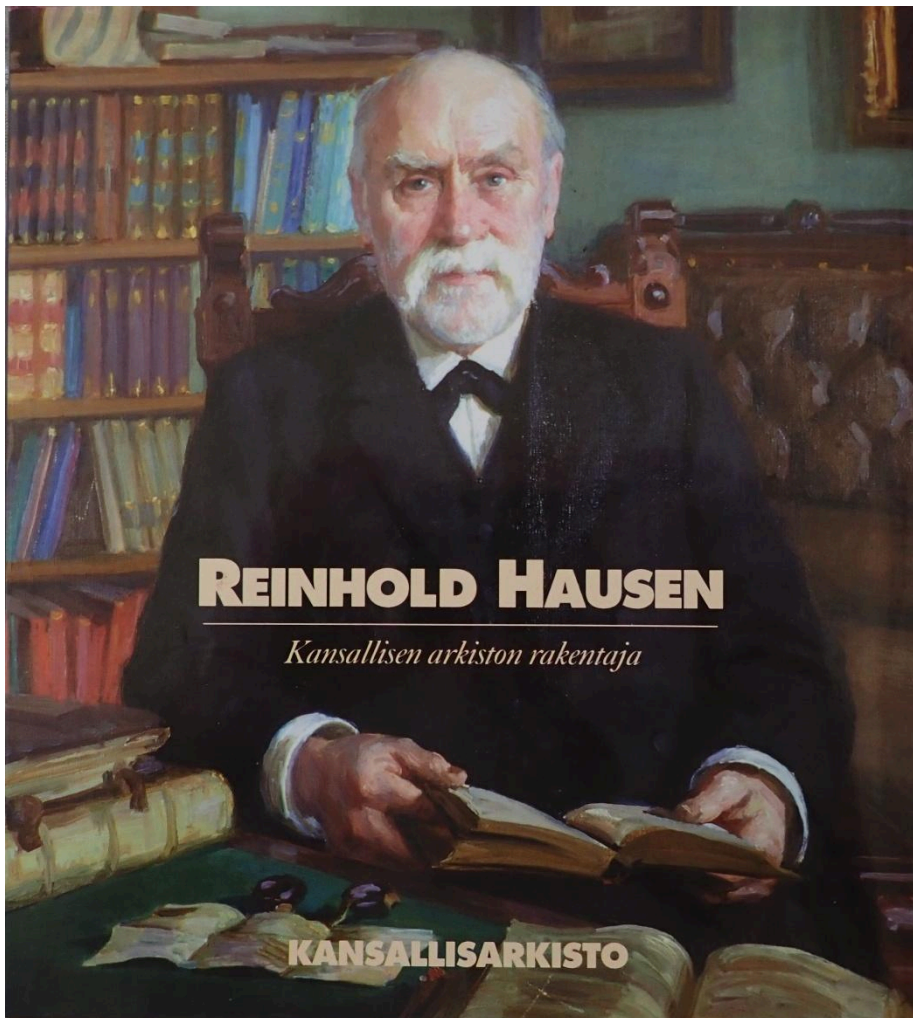

Kuvassa näky ensimmäisen aluepuhdistuksen tuloksena joukko kalliohakkauksia 9.9.2025. Alueen käsittely alkoi heinäkuussa 2024. Ennen puhdistuksia se oli samanlainen kuin kallion yläosa.

Tämä Suomen vaakuna Uro Kekkosen nimikirjoituksella varustettu hakkaus vuodelta 1967 oli ensimmäinen testikohde etanolipuhdistukselle. Ensimmäinen puhdistus tehtiin vuoden 2022 syksyllä, jolloin käsiteltiin vain hakkauksen alaosa, jotta olisi verrokki käsitellylle alueelle. Käsittelyä on jatkettu osissa. Kuva on 9.9.2025 eli alaosa on täysin puhdas ja yläosakin puhdistuu vuoden 2026 kevääksi. Lähtötilannetta kuvaa reunojen kasvusto.

Liite 1 Reinhold Hausen Hauensuolen kalliohakkausten tutkijana

Kuvassa olevan elämäkertakirjan mukaan Reinhold Hausen (1850-1942) osti kesäpaikan Hermansön saaresta Tvärminnen alueella v. 1892. Siellä hän vietti kesät aina vuoteen 1909 asti. Hänellä oli siten vankka side Hangon alueeseen.

Tuona aikana hän purjehti alueella paljon ja selvitti Hauensuolen hakkauksia ainakin vuoteen 1902 asti, jolloin Hausenin kirja niistä julkistettiin.

Hausen piti hakkausten syntyssyynä suojasatamassa olleiden merenkävijöiden ajanviettoa. Hän vertasi niitä ns. Jatulintarhoihin.

Elämäkertakirjassa korostetaan Hausenin Hangon Hauensuolen piirtokirjoitusten julkaisua, koska monet niistä ovat myöhemmin kadonneet tai vioittuneet. Kirjan julkistamisen aikoihin vuonna 2000 Museovirasto valmisteli esitystä Hauensuolen nimeämisestä Unescon maailmanperintöluetteloon. Hanke kuitenkin raukesi.

Hausenin isä, Venäjän armeijan lääkäri, oli balttilaisen Tiesenhausenin suvun avioton vesa. Hauensuoella on kaksi Tiesenhausenin hakkausta, jotka mainitaan Hausenin kirjassa!

Hän oli myös innokas ja taitava valokuvaaja. Hausen sai ylioppilaana vuonna 1870 ensimmäisen apurahansa SKS:ltä vanhojen kirkkojen ja niiden sisältämien muistomerkkien ikuistamiseen valokuvaamalla.

Hausen oli syvästi paneutunut aatelisvaakunoihin ja hautoihin kirkoissa jo vuodesta 1870 alkaen, joten hän oli heraldikonakin melkoinen asiantuntija. Vuonna 1882 hän kopioi Paraisten kirkosta yhdeksän aatelisvaakunaa, mm. Stålarmin vaakunan, mikä löytyy myös Hauensuoelta. Vuonna 1876 hän julkaisi kopioimiensa aatelisvaakunoiden kuvia Itä-Uudenmaan kirkoista.

Vuonna 1916 hänet pakotettiin eroamaan Kansallisarkiston johtajan toimesta, koska venäläinen keisarivalta ei hyväksynyt hänen julkaisuaan Suomen sodan 1808-1809 asiakirjoista.

Hänen tärkein tutkimusalueensa oli keskiaika ja sen rakennukset; kirkot ja linnat.

Hauensuolen hakkausten jälkeen hän vielä palasi kalliohakauksiin pienessä kirjasessa *"Namen och vapenristingar på Ålands utskär"* (1925). Ohessa on tuo julkaisu, jota ei enää löydy kirjastoista.

Lähde:

Suomen muinaismuistoyhdistys- Finska fornminnesföreningen

"Suomen museo-Finskt museum" -lehti XXXII, 1925, ruotsinkielinen osio s. 11-16

(löytyy tämän linkin avulla Kansalliskirjaston kokoelmasta: [SM_FM_1925.pdf](#))

Namn- och vapenristningar på Ålands utskär.

Fordomdags, då farlederna voro mycket torftigt utprickade och skärgårdsfartygen icke utmärkte sig genom någon större seglingsförmåga, föredrog man vid inträffande motvind eller hårt väder att ankra fartyget i en tryggande hamn framför att giva sig ut på en riskfylld färd. Det hände då att, om motvinden var ihållande, man fick ligga "börfast", såsom det hette, under flere dagar, ja någon gång t. o. m. veckor.

Ihåggkommas bör ock att det vid bönedagar och andra större kyrkliga högtider var vid

vite förbjudet att segla. Naturligtvis blev livet ombord härunder enformigt och ledsamt; man sökte förströelse på närliggande holmar.

Ett sätt att fördriva tiden var att med stenar rada ut på en slät berghäll en s.k. jungfrudans, ett annat att där inrista sitt namn eller sitt adliga vapen, om man ägde ett sådant, och merendels låta det beledsagas av årtalet, stundom t. o. m. dagen för besöket på skäret.

Känt är vilken mängd av sådana hållristningar klipporna utan för Hangö Tulludde äga. Även på de åländska utskär som gränsa till den uråldriga farleden, som går förbi Lemlands sydspets, anträffas ett icke så oansenligt antal inhuggningar. Vid segelfärder, dem jag under årens lopp gjort i den åländska arkipelagen, har jag upprepade gånger besökt dessa skär och därvid uppsökt och avbildat dessa forntida minnesmärken. Jag skall här lämna en redogörelse över dem. Om vi då begynna vår mönstring från öster, hava vi att till först besöka **Granhamn** vid Brottölandet i Föglö, strax innan Ledsundsfjärden vidtager. Mot denna fjärd skyddas hamnen av en bergö, varifrån man har en vidsträckt utsikt över hav och fjärd och på vilken som känningssmärke ett högt kummel är rest. Hamnen var fordomdags, då vattendjupet var större, en mycket anlita ankarplats, också av större fartyg. Den togs t. ex. i anspråk av de kungliga fartyg, med vilka Karl XI år 1671 gjorde sitt besök på Åland. Någon ristning, som skulle påminna om detta förnäma besök, finnes icke, men väl anträffas på förenämnda höga holme, nämligen å dess åt hamnen vettande sida, en mängd namnrisingar av anspråkslösare slag. Högt uppe läser man under en upprätt treudd namnen *H. Bong* och *A. (?) Bollstedt*. Vem dessa tillhört har jag ej kunnat utreda. De voro tydligen färdkamrater, efter som samma årtal vidlåder namnen.

Något lägre ned kan man med möda och blott vid viss belysning på den här skrovliga bergytan urskilja *Cl. Rob. Charpantier* 1741. (* Först vid ett tredje besök på platsen det lyckats mig att tyda förnamnet) Född på faderns egendom Hahkiala i Tavastland var han vid nämnda år 35 år gammal, löjtnant vid artilleriet i Stockholm och troligen på väg till kriget i Finland. Han blev omsider chef för artilleriet där, generallöjtnant och friherre samt dog 1782 ogift i Stockholm.

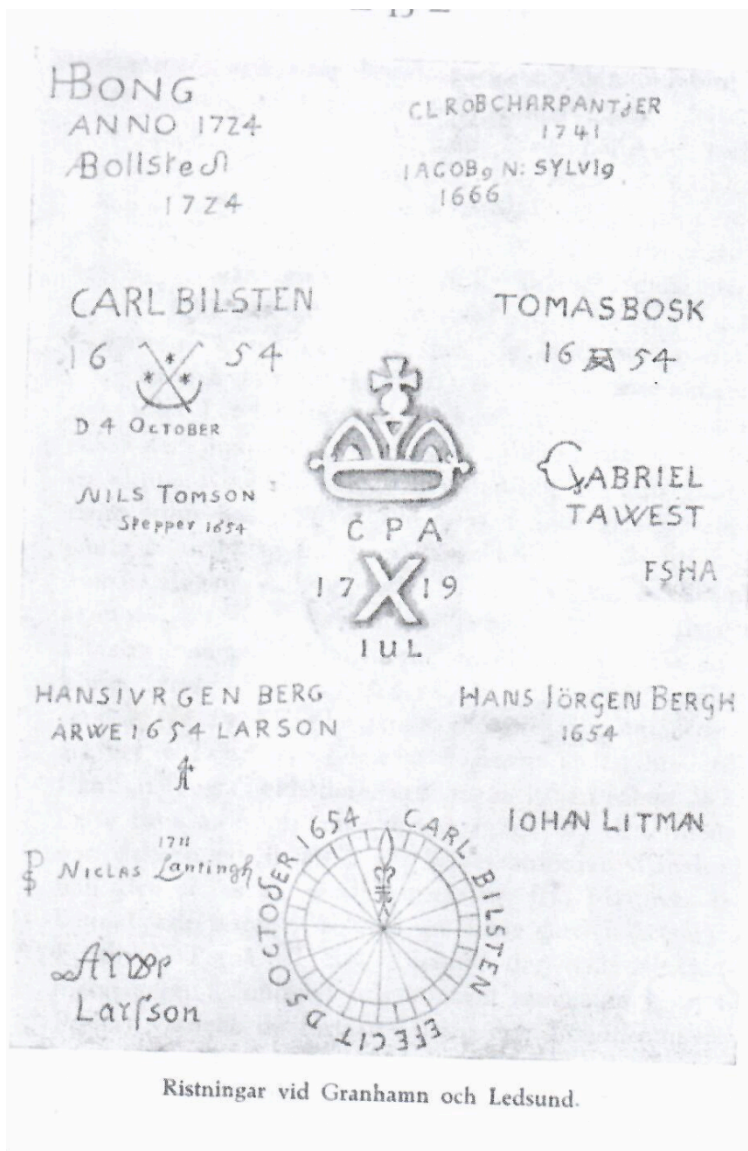
Därunder möter oss namnet *Jacobus [Nicolai?] Sylvius* med årtalet 1666. Också denna person är tillsvidare okänd. Måhända tillhörde han en värmländsk släkt, som antagit detta tillnamn. Eget nog avslutar han här sina namn med en under medeltiden vanlig förkortning. Han tyckes alltså varit ett literärt skolad man, men förekommer varken i Uppsala eller Åbo studentmatriklar.

Sedan läsa vi längre ned i stor skrift *Carl Bilsten*, där bredvid *Tomas Bosk* samt undertill med något lägre typer Nils Tomson skepper, alla med årtalet 1654. Till deras sällskap hörde uppenbarligen *Hans Jurgen Berg* och *Arvid Larsson*, eftersom deras namn förekomma i samma grupp som de förenämnda. Carl Bilsten, som står med ett bomärke påminnande om ätten Creutz' vapen, var den bekante bruksidkaren, anläggaren av Billnäs och Fagerviks järnbruk. Han torde avlidit under förra hälften av 1760-talet. Bosk, vars bomärke anger ofrälse börd, är obekant, likaså Berg, som, att döma av hans ena förnamn, torde varit livländare.

Arvid Larsson var måhända rådmannen i Helsingfors, som bar detta namn och som var en oäkta son av ryttmästaren Henrik Lindelöf och Anna Gyllenlod. Ett stycke nedåt från denna namngrupp har Gabriel Tavast ristat sitt namn. Han var ränthmästare i Nylands och T:hus län, sedan borgmästare i Helsingfors och dog 1657.

Begiva vi oss sedan till stranden i hamnens bakgrund, i söder, anträffa vi också här, på ett slätt bergsplan några ristningar. Bilsten, som tydligen funnit tiden lång, har nämligen dagen efter det han på förenämnda holme anbragt sitt namn här ristat en pryddig vindros, och nära intill denna hava Arvid Larsson och Berg upprepat sina namnteckningar; men därjämte hava två okända Johan Litman och Niclas Lanting här förevigat sina namn, den senare med årtalet 1711, alltså under stora ofredens dagar. Detta om ristningarna vid Granhamn.

Fara vi nu över fjärden till **L e d s u n d** och landstiga på båkholmen, möter oss på bergsplanet strax norr om känningsmärket. Först vid ett tredje besök på platsen har det lyckats mig att tyda förnamnen.

Ristningar vid Granhamn och Ledsund.

Ålands grannaste inhuggning i sten, tsar Peter den stores namnschiffer *. Det visar under en stor krona bokstäverna C. P. A. (Czar Peter Alexeevitsch), därunder ett andreakors, klyvande årtalet 1719, och nederst månadsnamnet iul[i]. Kronan och korset framstå upphöjda från grunden, varemot det övriga är djuphugget. Hela namn» chiffret mäter i höjd 0,92 och i bredd 0,46 meter**. Säggen förmåler att den rastlöse härskaren själv lagt hand vid utarbetandet av -

(* Ligger så nära farleden att det kan ses från däck av ett större fartyg.

** Minnesmärket finnes avbildat i Bomanssons avhandl. om Ålands fornminnen, men är där ej korrekt återgivet.)

-- detsamma; och man kunde gärna tro det, om blott dagboken, som förts ombord på hans cheffartyg under hans vistelse vid Flaka hamn och vilken omnämner allt vad Peter härunder företagit sig, skulle bestyrka detta. Men dagboken tiger härom.

Märkligt nog äro bokstäverna ej ryska utan latinska. Ville tsaren på denna Ålands yttersta sydspets, som av alla från Sverige förbi Åland gående fartyg måste passeras, giva en begriplig och evärdelig påminnelse om sin makt? Det var vid den tid hans galäreskader utförde sin mordbrännargärning å Sveriges kust från Uppland ända ned till Östergötland.

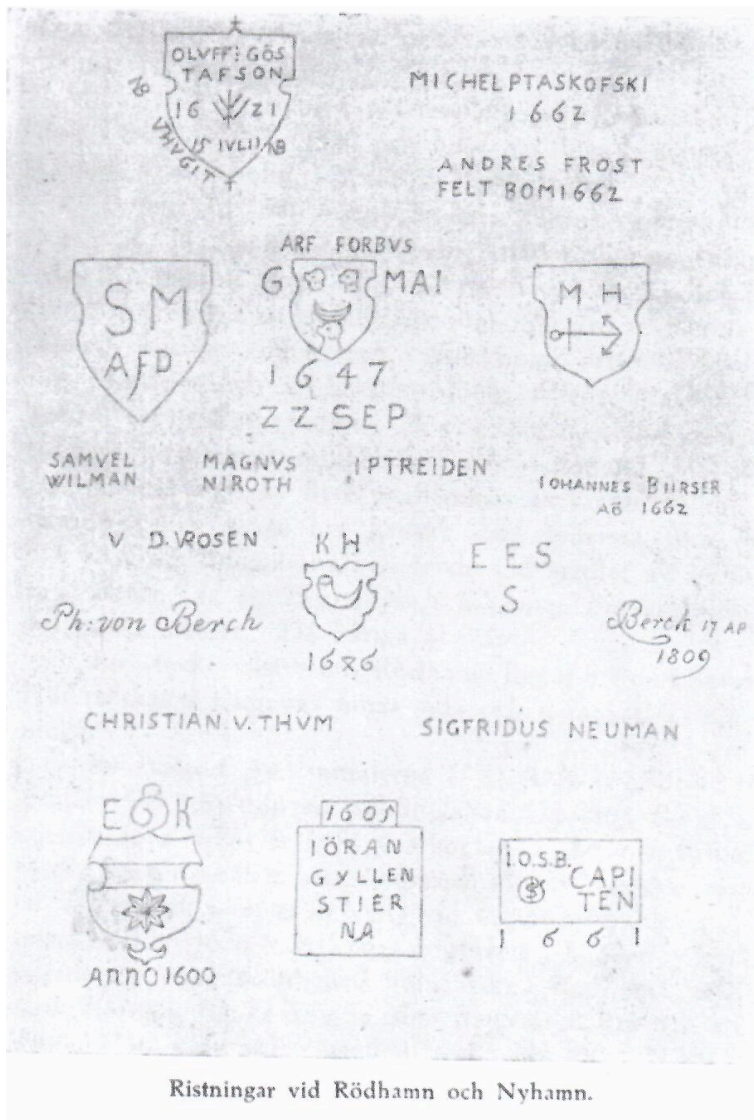
Lämna vi nu Stockholmsfaret, som härifrån går förbi Lågskärs fyr, och följa Lemlandskusten åt, komma vi till **Rödhamns** lotsplats, också den, ännu i dag, en mycket anlitad ankarplats. På norra sidan av en klippa. Rödkär kallad, finnes en hop av inhuggningar. Bredvid ett ristat solur har en *Olof Göstafsson* anbragt sitt namn och bomärke* jämte år och dag inom en vapensköld och därtill fogat den onödiga anmärkningen "uthuggit". Denne Olof var befallningsman (d. v. s. kronofogde,) över Kastelholm och Åland åren 1610—1612 och ägde Ulvsby hemman i Jomala socken.

(*Aven denna inhuggning är avbildad av Bomansson, likaledes felaktigt.)

Vidare ses här en vapensköld tillhörig *Arvid Forbus*, g[eneral] mai[or], som besökt platsen den 22 sept. 1647. Beträffande denna vapenristning finnes i de la Gardieska arkivet i Lund ett odaterat fragment av ett brev till Arvid Forbus från en dess bokhållare vid namn Jonas Johan Wanssonius. Enär detta brev är upplysande också ifråga om den tidens segling, förtjänar dess innehåll att i sin helhet anföras:

Wanssonius berättar, att "*han den 19 sept. jämte generalens fru, Margreta Boije av Gennäs, lämnat adressaten (troligen på hans gård i Artsjö) och kommit till Forsby i Pernå. Tidigt följande dag hade de låtit bogsera sig ut, hissat segel i Åminnet och kommit samma morgon till Edö (också i Pernå), varifrån de fortsatt färden och i mörkningen anlönt till Ivansund (?). Den 22 seglade de därifrån och kommo till Helsingfors skans; den 23 'till Jungfrusund och den 25 till Degerby på Åland. Där lågo de den 26—29 sept. i hamn för västanväder. Den 30 hade de att utstå en orkanlik storm. Den 1 okt. gåvo de sig i väg från Degerby, men kommo ej längre än till Granhamn. Där fingo de åter ligga för storm de två följande dagarna. Den 4 oktober bittida gingo de till segels, hade W NW vind och kommo »med största perikel igenom Landsudd (Ledsund) om middagen till Rödhamn. »Om dagen uti min ängslan, sorg och långsamhet gick jag [av] och till på berget; där fann jag Ers Excellens' namn och vapen för mig uthuggit uti berget på detta sättet: (Här en teckning av inhuggningen.) Detta namnet med årtalet och vapnen var med grön mossa av salta vattnet tillgrodder likasom [med] lim. Där satte jag mig om dagen neder och tog en bergeskärva, filade och rev av mossan, polerade, att namnet och vapnet syntes rent och klart; och står det så djupt i berget likasom om stenhuggare det uthuggit hade.*

Och det var min största ro att jag fick det fila rent och polera klart, det jag så högt älskade som jag åstundar komma till min hustru och små fattiga barn.»

Ristningar vid Rödhamn och Nyhamn.

Det kan tilläggas att de den 8 försökte fortsätta resan; men komna mitt på havet måste de för motvind vända om till Nyhamn, där de blevo liggande den 10:de. Följande dagen uppstod åter en stark storm, men de gåvo sig dock ut med W NW vind, kommo lyckligt in i svenska skären och ankrade den 12 i Karlhamn; och där lågo de, när brevet skrevs, och väntade på passlig vind. Resan hade då varat i tjugu dygn.

Arvid Forbus blev sedermera friherre, riksråd och general samt dog i Stettin 1665. Han och hans fru ligga begravna i Riddarholms kyrkan i Stockholm, i präktiga kopparkistor.

Ännu anträffar man här ätten Horns vapensköld med bokstäverna K. H. samt årtalet 1646, ristad troligen av riksrådet friherre Klas Kristersson Horn till Åminne, död i Stockholm 1651.

Vad övriga namnristningar beträffar äro att nämna *Christian von Thum*, som var konterfejare i Stockholm, arbetade åt drottning Hedvig Eleonora och levde ännu 1686; *Michel Ptaskofski*, med årtalet 1662, (* Icke 1667, såsom Bomarsson uppgiver) var troligen polack; *Ph von Berch*, svensk hovmarskalk, som tidigare varit i rysk militärtjänst, död i Estland 1817. Namnet *Magnus Nieroth* bars av flere medlemmar av samma familj (far, son och sonson), men avser här kanske den mellersta, som var ryttmästare vid Karelska dragonerna och levde vid medlet av 1600-talet. *V. D. von Rosen*, *I. P. Treiden* och *Johannes Birsner* tillhörde sannolikt livländska släkter. De övriga obekanta.

Ett stycke väster om Rödhamn ligger ute mot havet **N y h a m n**. Här märkas å hamnens norra sida och nära vattenytan följande ristningar: En fyrkant med initialerna I. O. S. B. samt ordet "capiten»" med årtalet 1661. Ristningen tillhör *Johan Olofsson Berg*, adlad Bergenstjerna, som sedan år 1651 var kapten på fartyget Falken. Han uppförde känningsbåkar vid Ledsund och på Lågskår samt upprättade en "krog" (d. v. s. gästgiveri) vid Granhamn; blev slutligen amiralitetsråd, dog 1676 och ligger begravnen i Lemlands kyrka. Bjelkenstjernornas vapensköld med bokstäverna E. K. och årtalet 1600 avser *Erik Klasson Bjelkenstjerna*, som detta år kallas hertig Karls hovjunkare. Han blev senare ståthållare på Nyslott. Nära intill har hans svåger *Göran Gyllenstjerna* år 1605 ristat sitt namn inom en fyrkant. Han var amiral, en av konung Gustav II Adolfs förmyndare samt slutligen president i amiralitetskollegiet; död 1618.

Måhända kan på dessa klippor ännu en eller annan namnristning finnas, som det icke lyckats mig att upptäcka. Det är nämligen så med dessa inhuggningar, att de kunna varseblivas merendels blott vid olika belysning av lågt stående sol. Vid sol i zenit eller vid mulen väderlek äro de knappast möjliga att finna.

Reinh. Hausen